

A T L A N T I S

GÜNTER
GRASS

**Při
loupání
cibule**

Copyright © 2006 by Steidl Verlag Göttingen
Translation © Jiří Stromšík, 2007
© Atlantis, 2007

Die Übersetzung dieses Werkes wurde vom Goethe-Institut
gefördert aus Mitteln des Auswärtigen Amtes

Překlad této knihy podpořil Goethe-Institut z prostředků
Ministerstva zahraničních věcí Spolkové republiky Německo

ISBN 978-80-7108-294-1

Věnováno všem, od nichž jsem se učil

SLUPKY POD SLUPKOU

Dnes stejně jako před lety láká pokušení skrýt se za třetí osobu: Když mu bylo přibližně dvanáct, ale stále ještě rád a s láskou vysedával na maminčině klíně, něco začalo a skončilo. Dá se však to, co se rozbíhalo a co dobíhalo, tak přesně určit? Pokud jde o mne, dá.

Mé dětství skončilo na malém území, když tam, kde jsem vyrůstal, na několika místech současně vypukla válka. Začala nepřeslechnutelně, dělostřeleckou salvou z jedné válečné lodi a přeletem hloubkových stíhaček nad přístavní čtvrtí Neufahrwasser, naproti níž ležela polská vojenská základna Westerplatte, z větší vzdálenosti pak cílenou palbou dvou průzkumných obrněných vozů při boji o Polskou poštu v gdaňském Starém Městě a zblízka hlášením v našem rádiu, takzvaném lidovém přijímači, které stávalo v obývacím pokoji na příborníku: v přízemním bytě, nacházejícím se v třípatrovém činžovním domě na langfuhrském Labeswegu, byl železnými slovy vyhlášen konec mých dětských let.

Dokonce i hodinový čas chtěl být nezapomenutelný. Od toho okamžiku na letišti Svobodného státu, poblíž čokoládovny Baltic, nevládl pouze civilní provoz. Při pohledu z výšky činžáku stoupal nad svobodným přístavem černavý kouř, obnovující se při pokračujících náletech a za lehkého větru ze severozápadu.

Ale když se chci rozpomenout na vzdálené dunění děl lodi *Schleswig-Holstein*, která už vlastně jako veterán bitvy u Skagerraku dosloužila a hodila se jen jako školní loď pro kadety, nebo na odstupňované burácení letadel, kterým se říkalo štuky a která vysoko nad bojištěm začala bočně

klesat a ve střemhlavém letu zasahovala cíl bombami uvolněnými v poslední chvíli, pak vyvstává otázka: Proč se vůbec rozpomínat na dětství a jeho tak nezpochybnitelně datovaný konec, když všechno, co se mi od prvních a pak druhých zubů přihodilo, se včetně začátku školní docházky, hry v kuličky a odřených kolen, nejranějších zpovědních tajemství a pozdějšího trápení s vírou už dávno proměnilo v kupu poznámek patřící od jisté doby k postavě, která, jakmile se ocitla na papíře, nechtěla růst, zpěvem tříštila sklo v jakékoli užité podobě, měla po ruce dvě dřevěné paličky a díky svému plechovému bubínku si udělala jméno, jež pak existovalo, použitelné k citování, mezi knižními deskami a chce být nesmrtelné v nevímej kolika jazycích?

Protože to i ono je třeba doplnit. Protože něco by mohlo prostořece a nápadně chybět. Protože když už někdo spadl do studny: mé teprve potom poklopem zakryté díry, můj nezbrzditelný růst, moje jazykové obcování se ztracenými předměty. A budiž uveden i tento důvod: protože chci mít poslední slovo.

Vzpomínání si libuje v dětské hře na schovávanou. Zalézá do skrýší. Má sklon k líčení na růžovo a rádo přikrašluje, často bez nutné příčiny. Odporuje paměti, která se tváří pedantsky a hašteří se o svou pravdu.

Když se na vzpomínání dotírá otázkami, podobá se cibuli, která by se ráda loupala, aby vyšlo najevo vše, co je písmeno za písmenem čitelné: je to zřídka kdy jednoznačné, často zašifrované zrcadlovým písmem nebo jinak.

Pod první, ještě suše šustící slupkou se nachází další, jež hned po sloupnutí vlhce obnaží třetí, pod níž čeká a ševelí čtvrtá, pátá. A každá další potí slova, jež byla příliš dlouho obcházena, i zašmodrchané znaky, jako kdyby se nějaký tajnůstkář od mládí, když cibule teprve klíčila, snažil sám sebe zašifrovat.

Tu se již probouzí tížádosť: tyhle klikyháky je třeba přechíst, onen kód rozlousknout. Již je vyvráceno, co chce v každém případě trvat na pravdě, neboť nejtrvalejší část vzpomínky se často vyklube ze lži nebo jejího malého sourozence, švindlování; zapsána zní věrohodně a naporuje se s detaily, jež mají platit za fotograficky přesné: Podeh-

tovaná lepenková střecha kůlny na zadním dvoře našeho činžáku, tetelící se pod červencovým sluncem, voněla za bezvětrí po sladových bonbonech...

Odpínací límeček mé učitelky na obecné škole, slečny Spollenhauerové, byl z celuloidu a tak těsný, že se jí krabatil krk...

Dívčí maše jako vrtule, v neděli na sopotském přístavním můstku, když kapela pořádkové policie vyhrávala veselé melodie...

Můj první hřib pravák...

Když jsme jako školáci měli vedřiny...

Když jsem měl zase zánět mandlí...

Když jsem spolkl otázku a pak další...

Cibule má hodně slupek. Existuje v množném čísle. Při loupání se obnovuje. Posekaná na drobno vhání slzy do očí. Teprve při loupání mluví pravdu. To, co se událo před koncem a po konci mého dětství, klepe na dveře fakty, a proběhlo to hůř, než bylo zamýšleno, chce být vyprávěno hned tak, hned onak a svádí k vylhaným příběhům.

Když za trvajících krásného počasí pozdního léta vypukla v Gdaňsku a okolí válka, a nedlouho poté, co polští obránci Westerplatte po sedmidenním odporu kapitulovali, jsem v přístavním předměstí Neufahrwasser, kam se tramvaj dalo dojet v krátkém čase přes Saspe a Brösen, sbíral střepiny z bomb a granátů, které v období, kdy válka zdánlivě pozůstávala jen ze zvláštních hlášení v rádiu, onen chlapec, jímž jsem byl zřejmě já, vyměňoval za poštovní známky, barevné obrázky z cigaretových krabiček, rozpadávající se i zbrusu nové knížky, mezi nimi za *Cestu pouští Gobi* od Svena Hedina, a za nevím co ještě.

Kdo se rozpomíná nepřesně, dojde někdy přesto k pravdě o délku zápalky blíže, byť i křivolakými cestami.

To, o co se rozdírají mé vzpomínky, na čem se někdy natluče koleno nebo co vyvolá pachůf ošklivosti, jsou většinou předměty: Kachlová kamna... Bidlo na klepání koberců ve dvorcích za domy... Záchod v mezipatře... Kufr na půdě... Kousek jantaru, velký jako holubí vejce...

Komu se hmatatelně uchovala maminičina jehlice do vlasů, otcův kapesník zauzlovaný v letním vedru na čtyřech

po léta držely vládu nad mými sny, aby ve stále nových variacích nabízely východiska.

Znal jsem takové únikové škvíry z knížek, jež jsem již jako školák spíš zhltal nežli přečetl. Studijní rada Littschwager, jemuž se líbily mé do absurdity zabíhající slohy, mi vtiskl do ruky jako přístupnou četbu lidové vydání *Dobrodružného Simplificissima* s doporučením „barokní realismus, neuvěřitelné, ale pravdivé, jako všechno u Grimelshausena...“, a já četl jako divý.

Je tedy možné, že jsem si dodával odvahy předsevzetím: Když se umělci v přežívání Simpliciovi podařilo lstí a s přispěním Fortuny vyhnout nebezpečím třicet let trvající války, číhajícím za každým křovím, a když mu, jako za bitvy u Wittstocku, stál po boku jeho Herzbruder, jenž jej před vypršením jeho poslední hodinky dokázal vysekát ze spárů rychle soudícího profouse, aby zachráněný mohl později psát a psát, proč by pak tobě nemělo být nápomocno štěstí nebo nějaký jiný Herzbruder?

První příležitost chcípnout v kulometné palbě nebo padnout do zajetí a pak se na Sibiři učit umění přežívat se naskytla, když se odříznutý hlouček šesti nebo sedmi mužů, jimž velel jeden šikovatel, pokusil probít ze sklepa patrového domku. Domek stál v Rusy obsazené části vesnice, o niž se ještě bojovalo.

Jak jsme se dostali za ruskou linii a do sklepa domku, který se podobal spíš barabizně, není jasné. Teď jsme se měli výpadem zachránit na protější stranu silnice, do některého z domů, které ještě hájili naši lidé. Zaslechl jsem, jak šikovatel, dlouhán se šikmo nasazenou polní čepicí, pronesl: „Teď, nebo nikdy!“

Jméno vesnice, o niž se bojovalo a která se v písčité Lužici táhla daleko podél silnice, nikdo nezmínil nebo jsem je zapomněl. Sklepním oknem bylo mezi přestávkami slyšet střelbu z obou stran: jednotlivé výstřely i dávky z kulometu. Na regálech se nedalo najít nic jedlého. Majitel domku zřejmě zavčas utekl, musel to ale být obchodník s jízdními koly, který žádané zboží hromadil a ukrýval ve sklepě, neboť na dřevěných stojanech visel, předními koly nahoru, dostatečný počet bicyklů, jež všechny vypadaly

upotřebitelně, měly natvrdo nafouknuté pneumatiky a v každém případě vyžývaly k použití.

A šikovatel musel patřit do kategorie mužů bleskového rozhodování, jelikož po onom „Teď, nebo nikdy“ jsem ho slyšel spíš zašeptat než zvolat: „Vpřed, každý popadne jedno kolo. A pak na druhou stranu, ale kalup...“

Moji sice rozpačitou, ale rozhodně pronesenou námitku: „Pane šikovateli, já bohužel neumím jezdit na kole“ patrně bral jako špatný vtip. Nikdo se nezasmál. Nebyl také čas, abych vyložil důvody své ostudné neschopnosti a omlouval se třeba slovy: „Moje matka, která vede jen tak tak prosperující koloniál, nebyla nikdy natolik při penězích, aby mi koupila nové nebo ojeté kolo, takže jsem nikdy nedostal příležitost, abych se zavčas naučil jízdě na kole, která může za jistých okolností zachránit život...“

Takže šikovatel, ještě než jsem mohl náhradou vychválit své záhy zvládnuté plavecké umění, učinil další bleskové rozhodnutí: „Tak se chopte kulometu a budete nás jistit palbou. My se pro vás vrátíme, později...“

Je možné, že se některý voják při tom, jak poslušně sundával kolo ze stojanu, pokusil uchlácholit můj strach. To odeznělo neslyšeno. Zaujal jsem ve sklepním okně pozici se zbraní, na níž jsem nebyl zacvičen. I v tom neschopný voják by se byl ani nedostal ke střelbě, poněvadž sotva těch pět či šest mužů vylezlo ze sklepa a s koly, mezi nimiž byla i dámská, vyrazilo předními dveřmi z domu, pokosily je uprostřed vesnické silnice dávky ze samopalů, nevím odkud, jestli z té či oné strany nebo z obou najednou.

Jsem přesvědčen, že jsem viděl válejší se, pak už jen cukající se hromadu. Jeden — ten vytáhlý šikovatel? — se v pádu překotil. Pak se už nic nehnulo. Ledaže jsem viděl jedno přední kolo vyčnívající z hromady: točilo se a točilo.

Je však také možné, že toto líčení masakru je jen později doplněný obraz, inscenovaný proto, že jsem již před oním vše končícím rachotem opustil své postavení ve sklepním okně a nic neviděl, nic nechtěl vidět.

Bez lehkého kulometu, svěřené mi zbraně, jen se svou karabinou jsem se z domu obchodníka jízdními koly vykradl přes zadní zahradu a vrzající branku. Za zahrada mi a mezi nimi, v krytu již pučících keřů jsem se plížil po

Pak se situace znovu zlepšila. Se svou školní angličtinou, již jsem používal bez zábran a při každé příležitosti s cílem, aby se amerikanizovala, jsem byl přidělen k pracovní četě, která měla v kasárenském sektoru letiště Fürstentfeldbruck v kuchyni jedné roty US Air Force mýt nádobí. K našim úkolům patřilo i škrabání brambor a čištění mrkve. Každého rána nás nákladní auto dopravilo na místo, jaké se jinak vyskytuje pouze v pohádkách, rovnou do Země hojnosti.

Tam také byla jako prací a žehlicí četa zaměstnána skupina DP, jak se podle zkratky napsané na zádech nazývaly *displaced persons*. Půl tuctu mladých Židů, kteří pouze přízní náhody přežili různé koncentrační tábory a nyní všichni chtěli, ale nesměli do Palestiny.

Žasli, stejně jako my, jaké spousty zbytků jídla, hory bramborové kaše, tuk z osmaženého špeku i kuřecí kostry, na nichž chyběla jen prsíčka a stehýnka, se den co den vysypávají do popelnic. Protože jsme tomu mrhání přihlíželi mlčky, dají se smíšené pocity jen vytušit. Je možné, že zrcadlo, v němž jsem doposud viděl obraz vítěze příkrášlený, náhle dostalo puklinu?

Na Židy i na nás, stejně staré, sice vybylo dost zbytků, ale tím to společné končilo. Protože jsme byli hlídáni jen nedbale, pouštěli jsme se do slovních bitek, jakmile k tomu byla v pracovních přestávkách příležitost. DP spolu většinou mluvili jidiš nebo polsky. Pokud znali německá slova, bylo to „Ven!“ nebo „Pohybpohyb! Stát! Držet hubu! Do plynu!“ Jazykové suvenýry ze zkušenosti, kterou jsme si my nechtěli připustit.

Náš slovník byl zflikován z vojácké němčiny, kterou jsme napodobovali: „Podrazáci! Sráči! Bylo by vás třeba postavit do latě!“

Amíci se zpočátku našim slovním přestřelkám smáli. Myli jsme nádobí pro bílé GI, kteří svým spolubojovníkům ze sousední roty nadávali do negrů. Mladí Židé a my jsme to poslouchali bez komentáře, protože náš spor rámusil na jinak obdělaném poli.

Pak na nás přišli s pedagogikou. Ale americký *education officer*, člověk s brýlemi a měkce znějícím hlasem, vždy v čerstvě vyžehlené košili, se namáhal marně, zvláště pro-

to, že my, tedy i já, jsme nechtěli uvěřit tomu, co nám předkládal: černobílé fotografie, snímky z koncentračních táborů Bergen-Belsen, Ravensbrück... Viděl jsem hory mrtvol, pece. Viděl jsem hladové, vyhladovělé, na kostru vyhublé postavy, přeživší z nějakého jiného světa, neuvěřitelné.

Naše věty se opakovaly: „Tohle že dělali Němci?“

„Tohle nikdy nemohli udělat Němci.“

„Něco takového Němci nedělají.“

A mezi sebou jsme si říkali: „Propaganda. To je všechno jenom propaganda.“

Jeden vyučený zedník, jehož s námi, kteří jsme byli klasifikováni jako mladí nacisté, poslali na krátkou návštěvu do Dachau za účelem převýchovy, řekl poté, co nás protáhli všemi odděleními koncentračního tábora: „Viděli jste ty sprchovací místnosti s růžicemi, údajně na plyn? Všechny byly čerstvě omítnuté, Amíci je určitě postavili dodatečně...“

Uplynul jistý čas, než jsem postupně začal chápat a váhavě si přiznával, že jsem se nevědomky, přesněji: nechtěje vědět, podílel na zločinu, který se s léty neumenšil, který nechce být promlčen, jímž stále ještě trpím jako chorobou.

Stejně jako o hladu se dá i o vině a po ní následujícím studu říci, že hryže, vytrvale hryže; hladověl jsem však jen po jistou dobu, naproti tomu stud...

Moji zatvrzelost nerozrušily argumenty výchovného důstojníka ani nadmíru zřetelné snímky, jež nám předkládal; blokáda povolila spíše o rok později, když jsem — nevím už kde — uslyšel v rádiu hlas bývalého říšského vůdce mládeže Baldura von Schirach. Krátce před vynesením rozsudků dostaly v Norimberku osoby obžalované jako váleční zločinci ještě jednou slovo. Schirach, chtěje umenšit vinu Hitlerovy mládeže, zdůrazňoval její nevědomost a prohlásil, že jedině on věděl o plánované a dokonané masové likvidaci jako konečném řešení židovské otázky.

Jemu jsem musel uvěřit. Jemu jsem stále ještě věřil. Ale v době, kdy jsem pracoval v kuchyňské četě jako myč nádobí a tlumočník, jsem setrval ve své zatvrzelosti. Jasně, prohráli jsme válku. Vítězové nad námi měli převahu

obnažené až na křídlatý čepec, za ty všechny vděčím neštěstí své sestry, která ve své zbožné víře sedla na lep organizovanému pokrytectví a jako novicka Raffaella s úzkostí hleděla vstříc řádovým slibům v době, kdy jsme ji s Annou navštívili v klášteře cášské řádové centrály.

Zahalena těžkou látkou stála na nádvoří proti nám a plakala. Kolem se na všech čtyřech stranách tyčily staré cihlové zdi, po nichž se s potěšením šplhal břečťan až nahoru po okapy. Na nádvoří kolem květinových záhonků geometricky přistřižené keře zimostroázu, lemující kruhové cestičky. Ve všem pořádek. Žádný plevel. Cestičky uhrabané. Dokonce i růže voněly po jádrovém mýdle.

Čekali jsme, až se vypláče. Trápení se vyjadřovalo zajíkově, jako by na každé slovo bylo třeba odvahy: Klášterní život si představovala úplně jinak... Jako před dvěma roky v Itálii, se sociální prací... Tam se žilo opravdu františkánsky radostně... Tady se ale musí stále jen modlit, poslouchat, dokonce se bičovat... Za sebemenší poklesek jsou tresty, všechno je hřích... Ona si prostě ráda píská a bere schody po třech... Ano, i to je zakázané... A všechno se musí sníst, tlusté krajíce se sádlem... Ne, pomáhat chudým a nemocným, ani nápad, stále jen pokání, pohroužení do sebe a tak... Chce ven a pryč odsud, co nejrychleji... Ano, ještě dnes...

A pak, po krátkém zaváhání a stále ještě s koulejšími se slzami: „Ale novicmistrová, ta je přísná, jak povídám, pořád jenom přísná...“

Takže jsem poprosil, přesněji vyžádal si rozhovor s onou obávanou dozorkyní trestnice. Bez otálení k nám přišla přes klášterní nádvoří, představila se jako sestra Alfons Maria s přáním, abychom ji tak s Annou oslovovali, takže se nám vtiskla do paměti jako bisexuální instance a současně jako ten z archandělů, jemuž bylo úplně shůry jako hlavní zaměstnání svěřeno velení nad polepšovnou.

Žádost o propuštění mé sestry z klášterního vězení se od ní odrazila, jako bych byl nic neřekl. Rozhovořila se o pokušeních a svodech, jež známe a jimž se věřící srdce musí učit odolávat. „Není to tak, sestro Raffaello?“

Uzavřené klášterní karé čekalo na slovo. Jediným hlasitým projevem bylo cvrlikání vrabců. Novicka mlčela.

Brýlatý archanděl promluvil v jejím zastoupení slovy s výraznými přízvuky: „Uložíme si devítidenní modlitbu a takto posílení nalezneme mír...“

Anna a já jsme byli zděšení, když mé sestře k rozkazu, vydanému dost úzkou hubičkou, napadlo pouze odevzdané přikývnutí. Brýle Alfonse Marii signalizovaly triumf.

Odjeli jsme. Když devítidenní lhůta uplynula, poučil nás dopis napsaný stále ještě dětským písmem, že modlitby a pokorné pohroužení do sebe byly dostatečně účinné, aby novicka silou víry vzdorovala pokušení obecně a díky milosti Boží obzvláště našeptávání Satanovu a aby se nadále odříkala světa. Mně, bratrovi, připadla, byť nevysoveně, role čerta.

Jako odpověď nezbývalo nic jiného než dopis, s nímž se, jak se dalo předpokládat, seznámila nejprve novicmistrová. Zřetelně jsem zahrozil, když jsem stanovil lhůtu kratší než devět dní. Pro případ, že by bylo propuštění z klášterního vězení odmítnuto, jsem předem oznamoval opětovnou návštěvu. Sestra ovšem později tvrdila, že nešlo o dopis, nýbrž o telegram, ale jeho hrozivý obsah zapůsobil.

Ať dopis nebo telegram, jisto je, že hrozba dokázala ten donucovací systém obezděný červenými cihlami otevřít alespoň na skulinu. Hned po propuštění se sestra, jejíž smysl pro pozemské potřeby zřejmě během klášterní vazby nezakrněl, vydala k holiči, kterému se za málo peněz — víc než almužnu jí na cestu nedali —, ale s velkou zručností podařilo vlasy zkrácené podle jeptiščí míry upravit na náznak účesu. „Tak, holka,“ pravil prý, „teď se zase můžeš odvážit mezi lidi.“

Nemocné matce a sklíčenému otci zasvitla do dvoupokojového bytu trocha radosti. Ta však neměla trvání: od dcery, kdysi tak nadmíru živé, už po jejím návratu neslychali smích.

Když jsme, sestra a já, na jaře tohoto roku, který právě míjí, někdy kolem Svatodušních svátků navštívili v doprovodu části naší velkorodiny město Gdaňsk s výhledem na Danzig a naše dětství — pozval jsem starší vnuky, Lauřinu dceru Luisu a její bratry, dvojčata Lucase a Leona, Bruno-ovu dceru Ronju a Raoulovu nejstarší dceru Rosannu, dále

OBSAH

Slupky pod slupkou	7
Co se zapouzdřilo	29
Jmenoval se Tomy Neděláme	58
Jak jsem se naučil bát	92
S hosty u stolu	136
Na zemi a pod zemí	171
Třetí hlad	209
Jak se ze mne stal kuřák	245
Berlínský vzduch	288
Zatímco rakovina tiše	308
Jaké svatební dary jsem dostal	332
Poznámka překladatele	358

GÜNTER GRASS
Při loupání cibule

Z německého originálu *Beim Häuten der Zwiebel*,
vydaného nakladatelstvím Steidl v Göttingenu
roku 2006,
přeložil Jiří Stromšík
K vydání připravila Jitka Uhdeová
Obálka, vazba a grafická úprava Boris Mysliveček
Kresby na přebalu a ilustrace Günter Grass
Vydalo nakladatelství Atlantis
v Brně roku 2007 jako svou 283. publikaci
Sazbu písmem Bookman připravil Vladimír Ludva
Vytiskla tiskárna Reprocentrum v Blansku
Počet stran 360
Vydání první

Knihy objednejte u svého knihkupce
nebo na adrese
ATLANTIS, spol. s r. o.
PS 374
602 00 Brno
e-mail: atlantis-brno@volny.cz
www.atlantis-brno.cz